

CSINK LÓRÁNT

Az Alaptörvény identitása – homon hová?!

Egyetemi oktató mindig nagy tisztelettel néz fel arra, aki a tudományos pályán elindítja. Ez jelen sorok szerzője esetében különösen igaz. Tóth Károly az alkotmányjogi tanszék vezetőjeként mindenben és mindenkor támogatta a kezdő tanársegédet, figyelemmel kísérte az első lépéseket, ellátta tanácsokkal, és szükség esetén védte a külső támadásokkal szemben. „Naponta milliányi példaadás válik le rólunk” – mondta Ravasz László, egykori református püspök. Ha nem akarunk példát adni, azok akkor is leválnak rólunk; az ember reakciója, szavai, viselkedése, mozdulatai önkéntelenül is mintát adnak mások számára. Tóth Károlyról az Egyetemi Ember őszinte példája vált le, amellyel mintát adott tanítványai, munkatársai számára.

Jelen írás a tanítvány tisztelgése tanára előtt.

1. Az identitásról

Az identitás azon alapvető tulajdonságok összessége, amelyek segítségével egy élőlény vagy egy dolog, a jellemzői alapján, más hasonlóktól elkülöníthető. Az identitás a személyiség meghatározó része: e nélkül nem vagyunk elválaszthatók más hasonlóktól, épp ezért nélküle nem vagyunk ugyanazok, akik vagyunk. Az identitásból következik az egyén karaktere: „a karakter az embernek az a tulajdonsága, amely minden megnyilvánulásának bizonyos meghatározott, reá jellemző sajátos jelleget kölcsönöz”.² Az önálló identitás, mint személyiségjegyet pedig adottság, formálására csak nagyon kis részben van ráhatásunk – éppen ezért természetesnek kell tartani; nem szabad kérkedni vele, de szégyellni sem kell.

A társadalomtudományban joggal merül fel az a kérdés, hogy *felruházható-e identitással az alkotmány* is, és ha igen, akkor mi biztosítja számára a személyiségjegyeket. Ennek a kérdésnek azért van jelentősége, mert egy társadalom kulturális identitása nem homogén. A társadalom tagjai különböző világnézettel, felfogással, emberképpel rendelkeznek, így eleve lehetetlen olyan alkotmányos identitást meghatározni, amely az emberek identitásához tökéletesen idomulna. Másképp feltéve a kérdést: nem kirekesztő-e egy identitással

¹ Jelen tanulmány a 2015. április 23-án a „Párbeszéd és identitás” c. konferencia-előadás írásos változata DOMJÁN KÁROLY: A személyiség problémái a pszichológiában. In: GERÉB György (szerk.): Pszichológia.

² Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1974. 118. p. A szerző rámutat, hogy a karakter szó a görög charasso (bevérsni) szóval van kapcsolatban, amely a persona, álarc, szerep szóval ellentétben az ember állandóbb jellegű tulajdonságaira utal.

rendelkező alkotmány azok számára, akik ezzel az identitással nem azonosulnak? Az alkotmány legitimitációjához tartozik ugyanis az is, hogy ha egy érték védelmé mellett állást foglal az alkotmányozó hatalom, akkor milyen védelmet nyújt az adott értékkel azonosulni nem tudók számára.³

Erre válasz az alkotmány fogalmi elemeinek a meghatározásával adható. A pozitivista felfogás szerint az alkotmány egy olyan jogszabály, amely rögzíti a társadalmi berendezkedés, az emberi jogok és az államszervezet legfontosabb és legalapvetőbb szabályait. Az értékközpontú felfogás ehhez hozzáteszi, hogy az alkotmány nem csak szabálygyűjtemény, hanem azoknak az elveknek és értékeknek a katalógusa is, amelyre az állam felépül. Ebben a megközelítésben szükség van értékekre és elvekre ahhoz, hogy a társadalom működhessen, tehát az identitás nem csupán megengedett, hanem egyenesen szükségszerű a társadalmi élet működéséhez és működtetéséhez, azok esszenciális létfeltétele. Azaz az identitás nélküliség nem semlegességet, hanem ürességet eredményez, a semlegesség nem jelent értékmentességet.⁴

Az értéktartalom továbbá a politikai legitimitáció felől közelítve is igazolható. Varga Zs. András rámutat arra, hogy „egyetlen alkotmány sem tölthetné be a társadalmi minimum szerepét, ha megalkotásának pillanatában nem lett volna tapasztalható az összetartozásból fakadó kölcsönös egyetértés. Ehhez a racionális elfogadásnál több szükséges, nevezetesen, valamiféle érzelmi vagy inkább spirituális azonosságtudat: a hit abban, hogy az élet helyes módon zajlik, amelynek alapja a »mi« alkotmányos rendünk.” Kijelenthető tehát, hogy az Alaptörvénynek – mint minden alkotmánynak – van identitása. Ez természetesen megszemélyesítés: nem magának a normának van identitása, hanem a társadalomnak (nemzetnek), amelyet az alkotmányozó az alkotmányon keresztül visszatükröz.

Az alkotmány identitásának keresése közben nem lehet megfélekedni a személyiség egy fontos tulajdonságáról: változik. A személyiség egy része genetikailag meghatározott, másik része pedig környezeti hatások révén formálódik. Természettudósok örök vitatémája, hogy melyik milyen arányban hat a személyiségre, de a többség elfogadja, hogy mindkettőnek szerepe van.⁶ Az Alaptörvény esetében is vizsgálendő tehát, hogy melyek a „genetikailag meghatározott” személyiségjegyei, és melyek azok, amelyek a „környezeti hatások” alapján formálódtak.

³ KUKORELLI ISTVÁN: *Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet. Méry Ratio, Budapest, 2014. 167. p.*

⁴ SCHANDA BALÁZS: *Keresztény vagy semleges? Az Alaptörvény identitásának a kérdése. Magyar Jog 2015/3. 131. p.*

⁵ VARGA Zs. ANDRÁS: *Túl a jogállamiságon. In: POGÁCSÁS Anett (szerk.): Qtaerendo et Creando: Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából. Szent István Társulat, Budapest, 2014. 691. p.*

⁶ lásd ATKINSON, RITA L. et al: *Pszichológia. Osiris, Budapest, 1995. 355. p.*

2. Genetikailag meghatározott személyiségjegyek

A megszemélyesítést továbbgondolva, az Alaptörvény esetében azok a genetikailag meghatározott személyiségjegyek, amelyek a normaszövegben kifejezetten szerepelnek. Az identitás tekintetében az Alaptörvény közlönnyállapota az eredeti, környezeti hatásoktól mentes állapot. Milyen identitás olvasható ki ebből?

Az Alaptörvény és a korábbi Alkotmány viszonyából első ránézésre megállapítható a retorikai diszkontinuitás.⁷ Az Alaptörvény eltérő képet alkot emberről, társadalomról, államról, mint az azt megelőző Alkotmány. Ez a különbség elsősorban nem az egyes rendelkezésekből, hanem az alkotmány egészéből olvasható ki. Az Alaptörvény látványos – és leginkább vitatott – rendelkezései (pl. magzati élet védelme, házasság csak különeműek között jöhet létre, a szociális biztonság nem alapjog, alkotmányos érték is igazolhat alapjogkorlátozást) nem új elemek az alkotmányjogban, ezeket ugyanis az alkotmánybírói gyakorlat már korábban kimunkálta. Az Alaptörvény egésze mögött azonban eltérő filozófiai eszme húzódik.

2010-11-ben az alkotmányozó teljesen eltérő morális megközelítéssel, jog- és társadalomszemlélettel állt az alkotmányozáshoz, mint 1989-ben. A köztársaság kikiáltásakor az alkotmányozó elsődleges motivációja a múlt tagadása volt. A szocializmus kolhozszemlélete gátolta az egyéni kiteljesedést, ezért a rendszerváltás ezzel éles kontrasztban az individualizmusra épített, és az egyén helyzetét védte a közösséggel szemben. Húsz évvel később azonban, amikor gazdasági és politikai válságok rázták meg a hazai és a nemzetközi közéletet, ismét nagyobb súllyal esett latba a közösség szerepe. Erre tekintettel az Alaptörvény kialakításakor az alkotmányozó sokkal inkább érezte közel magához a társadalmi szolidaritás elvét, mint az individualizmusét.⁸

Az Alaptörvény egészének elemzése során az a kép rajzolódik ki, hogy a társadalmi igazságosság gondolatának erősítése révén inkább morális megközelítést alkalmaz a formál jogállami helyett, és ebbe az irányba mutat az Alaptörvény fogalomkészletének hangsúlyos elemei is: a kulturális és politikai nemzet közelítése, a kereszténység kulturális és vallási fogalmának használata, valamint a hagyomány, a történetiség tisztelete.⁹

⁷ SONNEVEND, PÁL et al.: *The Constitution as an Instrument of Everyday Party Politics*. In: BOGDANDY, Armin von – SONNEVEND, Pál (eds.): *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area*. Hart Publishing, Oxford – Portland, 2015. 65. p.

⁸ Az „individualista túlzásokkal” való szembenállásra utalnak az Alaptörvény szövegezői is. Vö. ABLONCZY BÁLINT: *Az alkotmány nyomában*. Elektromédia, Budapest, 2011. 87. p.

⁹ lásd KUKORELLI i.m. 158. s köv. pp.

A genetikailag meghatározott személyiségjegyek alapján okkal lehetett arra következtetni, hogy az Alaptörvény másképp érvényesül, mint elődje, egy új alkotmányos rend alapját fogja képezni.

A genetikailag meghatározott személyiségjegyek azonban még nem teszik ki az identitás egészét. Az Alaptörvény hatályba lépésekor a következő megállapítást tettük: „Szemléletet, filozófiát nem lehet hatalmi szóval előírni. Erre egy alkotmányozó sem képes. Kulcskérdés, hogy az Alaptörvény mögött érezhető filozófiának mekkora lesz a meggyőző ereje, változik-e ennek hatására a politikai közösség társadalomszemlélete”.¹⁰ Mindez átvezet a környezeti hatások vizsgálatára.

3. Környezeti hatások

Egy alkotmány soha nem légüres térben létezik. Elválaszthatatlan a társadalmi-politikai közösségtől, mellyel folyamatos interakcióban van: egyrészt meghatározza annak alapvető szabályait, másrészt pedig maga az alkotmány is formálódik a társadalmi és politikai változások hatására. Ezen túlmenően az alkotmány nem függetlenedhet a joggyakorlattól sem, hiszen az „alkotmány az, amiről az [alkotmány]bíró azt mondja, hogy az”.¹¹ Még ha nem is valljuk ilyen élesen *Hughes* megállapítását, el kell ismerni: minden jogszabály (ideértve ez esetben az alkotmányt is) jelentéstartalmát nem csupán a normaszöveg határozza meg, hanem a hozzá kapcsolódó értelmezés is. Jogszabályi rendelkezésenként eltérő, hogy milyen arányban befolyásolja a jelentéstartalmat a normaszöveg, és milyen arányban az értelmezés, de kijelenthető, hogy mindkettőre elengedhetetlenül szükség van a jogalkalmazáshoz.¹² Az értelmezés nélküli normaszöveg ugyanúgy nem alkalmas a társadalmi viszonyok rendezésére, mint a norma nélküli jogalkalmazás. Az értelmezésen keresztül tehát a joggyakorlat feltétlenül hatással van magának a jogi normának a formálódására.

A fentiekből levezethető az a következtetés, hogy az Alaptörvény szövegébe kódolt személyiségjegyek mellett hatással vannak az identitásra azok a környezeti hatások is, amelyek az Alaptörvényt a politika, illetve az alkotmánybíróági joggyakorlat felől érik.

¹⁰ CSINK LÓRÁNT – FRÖHLICH JOHANNA: *Egy alkotmány margójára*. Gondolat, Budapest, 2012. 108. p.

¹¹ „We are under a Constitution, but the Constitution is what the judges say it is, and the judiciary is the safeguard of our liberty and of our property under the Constitution.” – HUGHES, Charles Evans. *Speech before the Chamber of Commerce, Elmira, New York (3 May 1907); published in Addresses and Papers of Charles Evans Hughes, Governor of New York, 1906–1908 (1908), 139. p.*

¹² A jogszabály és jelentésével összefüggésben lásd részletesen VARGA Zs. AMDRÁS: *Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség*. Pázmány Press, Budapest, 2012. 269. p.

3.1. A stabilitásról

Az Alaptörvényt érintő társadalmi-politikai hatások kapcsán vizsgálni kell, hogy az Alaptörvény – politikai értelemben – mennyire stabil. A stabilitás önmagában érték. A társadalmi berendezkedés gyakori vagy folyamatos változtatása, még ha rövidtávon célravezetőnek mutatkozik is, épp azt a kiszámíthatóságot és biztonságot veszélyezteti, amelyért az állam létrejött.¹³ Az alkotmányozás tehát a társadalom alapjainak kijelölését jelenti, azoknak az elvi jellegű szabályoknak a meghatározását, amelyeket a mindenkori kormányzat saját politikájának megfelelően tölthet ki tartalommal. Funkciójából eredően az alkotmánynak alkalmasnak kell lennie arra, hogy több, eltérő értékválasztású kormányzat célkitűzései is megvalósíthatóak legyenek. Ellenkező esetben a parlamenti választások célja tétje csupán a kormányzati irányvonal kiválasztása, hanem az alkotmányos keretek megtartása illetve lecserélése is. Ez azonban permanens alkotmányozást idézne elő; azt eredményezné, hogy a társadalom stabil viszonyítási pont nélkül marad.

A stabilitás mellett egy alkotmánynak kellően rugalmasnak kell lennie ahhoz, hogy változó korok, eszmék és értékrendek változó igényeit szintetizálja. Az alkotmányozás során az értékek szintetizálása, eltérő értékek megjelenítése tehát nem csupán gesztus a társadalmi, politikai kisebbség felé, még csak nem is a pluralizmus elvének a megjelenítéséhez szükséges, hanem az alkotmány stabilitásának, időtállóságának a záloga.

Az alkotmányok esetében a stabilitásnak két dimenziója van. Az egyik a társadalmi stabilitás; az, hogy az alkotmány elvi jelentőségű rendelkezéseivel, szabályaival a társadalom jelentős része egyetért. Nem érvényesül a gyakorlatban az az alkotmány, amely a valós társadalmi viszonyoktól elrugaszkodik, még abban az esetben sem, ha a változások ténylegesen előremutatóak. A másik elem a politikai stabilitás; ha az alkotmány több eltérő ideológiai oldal célkitűzéseinek megvalósítására is alkalmas, akkor azt több politikai oldal is elfogadja olyan „közös játékszabálynak” amely hatalma gyakorlásának alapja lehet. Ilyen esetben az egyes politikai erők az alkotmány fenntartásában és nem megváltoztatásában (lecserélésében) érdekeltek.

E szempontrendszer alapján, az Alaptörvényt érő politikai hatások nem kedvezőek. Az Alaptörvényt hatályának első húsz hónapja alatt ötször módosították, és ha az Alaptörvényhez kapcsolt Átmeneti rendelkezéseket is figyelembe vesszük, akkor megállapítható: az Országgyűlés hatszor nyilvánult meg alkotmányozó (alkotmánymódosító) hatalomként. Ezek az „utómunkálatok”

¹³ HOBBS, THOMAS: *Leviatán. Polis, Kolozsvár, 2001. 159-160. pp.*

¹⁴ SCHANDA *i.m.* 129. p.

nem a stabilitást sugallják.¹⁴ Ráadásul az alaptörvény-módosítások több esetben közvetlen beavatkozást jelentettek napi alkotmányossági ügyekben, így tartalmukban sem az állandóságot képviselték.¹⁵

A politikai környezet hatásai nem kedvezőek abból a szempontból sem, hogy az Alaptörvény napi politikai viták tárgya – alkotmányi funkciójának az felelne meg, ha általánosan elfogadott kerete lenne a társadalom jogi szabályozásának.

3.2. A joggyakorlatról

A politikai hatás mellett az Alaptörvény másik közege a joggyakorlat. Hogyan érvényesül az Alaptörvény az alkotmánybíráskodásban? *A kérdésre adható leegyszerűsítő válasz az, hogy az Alkotmánybíróság – természetesen – átvette az Alaptörvény megújult normatartalmát, de nem (vagy csak kis mértékben) vette át annak új értékrendjét.* Ennek magyarázata az, hogy az Alkotmánybíróság a korábbi gyakorlatának átörökítése mellett foglalt állást, amelyet a korábbi Alkotmány és az Alaptörvény közötti tartalmi kontinuitásból vezetett le, vélelmet állítva fel a korábbi Alkotmány alapján meghozott határozatok továbbélése mellett. A 22/2012. (V. 11.) AB határozat kimondta, hogy „[a]z Alkotmánybíróságnak azokra az alapértékekre, emberi jogokra és szabadságokra, továbbá alkotmányos intézményekre vonatkozó megállapításai, amelyek az Alaptörvényben nem változtak meg alapvetően, érvényesek maradnak. Az előző Alkotmányon alapuló alkotmánybíráskodási döntésekben kifejtett elvi jelentőségű megállapítások értelemszerűen irányadók az Alaptörvényt értelmező alkotmánybíráskodási döntésekben is. Ez azonban nem jelenti az előző Alkotmányon alapuló határozatokban kifejtettek vizsgálódás nélküli, mechanikus átvételét, hanem az előző Alkotmány és az Alaptörvény megfelelő szabályainak összevetését és gondos mérlegelést kíván. Ha az összevetésnek az az eredménye, hogy az alkotmányjogi szabályozás változatlan, vagy jelentős mértékben hasonló, az átvételnek nincs akadálya.

Másrészt az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén éppen nem a korábbi alkotmánybíráskodási döntésben megjelenő jogelvek átvételét, hanem azok figyelmen kívül hagyását kell indokolni.” Olyan esetekben azonban, ahol a szöveg lényegesen megváltozott, eltért a korábbi gyakorlatától.¹⁶

¹⁵ Példaként hozható fel az Átmeneti rendelkezések „levédése” az első módosításban, a választási regisztráció a második módosításban, illetve több elem (különösen az alkotmánybíráskodási joggyakorlat továbbvitele) a negyedik módosításban.

¹⁶ Példa erre a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCI. törvény részleges megsemmisítését kimondó 40/2012. (XII. 6.) AB határozat, amely elismerte a szociális biztonságot érintő rendelkezések lényeges megváltozását.

A kontinuitás szempontjából érdekes fejleményt hozott az Alaptörvény negyedik módosítása. A módosítás következtében az Alaptörvény Záró és vegyes rendelkezéseinek 5. pontja rögzíti: „Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.” Az előterjesztés e pontjához fűzött részletes indokolás szerint az Alkotmánybíróság határozatainak hatályvesztése nem érinti az ezen határozatok által kiváltott joghatásokat. A szubjektív alkotmányozói szándék ellenére,¹⁷ a 13/2013. (VI. 17.) AB határozat az alábbiakra mutatott rá: „Az Alaptörvény negyedik módosítása következtében – a Záró és vegyes rendelkezések 5. pontja alapján – az Alkotmánybíróságnak ezen összevetés eredményeképpen az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott határozataiban foglalt érvek felhasználását kellő részletességgel indokolni kell. A korábbi alkotmánybíróági döntésben megjelenő jogelvek figyelmen kívül hagyása ugyanakkor az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén is lehetségessé vált, a szabályozás változása a felvetett alkotmányjogi probléma újraértékelését hordozhatja. (...) Az Alkotmánybíróság – a fenti feltételek vizsgálata mellett – a hatályát veszített alkotmánybíróági határozat forrásként megjelölésével, a lényegi, az adott ügyben felmerülő alkotmányossági kérdés eldöntéséhez szükséges mértékű és terjedelmű tartalmi vagy szövegszerű megjelenítéssel hivatkozhatja, vagy idézheti a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket. Az indokolásnak és alkotmányjogi forrásainak ugyanis a demokratikus jogállamban mindenki számára megismerhetőnek, ellenőrizhetőnek kell lennie, a jogbiztonság igénye az, hogy a döntési megfontolások átláthatóak, követhetőek legyenek. A nyilvános érvelés a döntés indoklásának létalapja”.

Az Alkotmánybíróság tehát az esetek többségében alkalmazta saját korábbi gyakorlatát, nem is csupán abban az esetben, ha az Alkotmány és az Alaptörvény rendelkezése egyezett, hanem akkor is, ha a régi és az új rendelkezés szövegszerűen eltért egymástól.¹⁸ Mindez pedig azt jelenti, hogy az Alaptörvény az alkotmánybíróági joggyakorlat hatására formálódik, egyes rendelkezéseinek jelentéstartalma alakul az értelmezés során.

¹⁷ Vö. ERDŐS CSABA: Az 1989-es Alkotmányon nyugvó alkotmánybíróági határozatok hatályon kívül helyezésének egyes aspektusai. In: GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA – OZENTE ZOLTÁN (szerk.): Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon. NKE KTK, Budapest, 2014. 299. p.

¹⁸ Ennek részletes, konkrét ügyekkel alátámasztott igazolását lásd TÉGLÁSI András: Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon. In: GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA – SZENTE ZOLTÁN (szerk.): Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon. NKE KTK, Budapest, 2014. 322. s. köv. pp.

4. Következtetés

Az Alaptörvény megszületése óta eltelt négy év alapján megállapítható, hogy az Alaptörvény identitását több, egymástól eltérő személyiségjegy alakítja ki. A környezeti hatások által formált személyiségjegyek eltérnek a genetikailag hordozott, „öröklött” személyiségjegyeiktől. Az eltérő hatásokat nem kell eleve problematikusnak tekinteni. A jelenség viszont szükségessé teszi a párbeszédet az Alaptörvény személyiségjegyeit alakító intézmények között. Ennek a párbeszédnek a nyelve az alkotmányjog; ez az a közös nyelv, amit az Alaptörvény művelői egységesen beszélnek, és amelyen egymást is megértik, még akkor is, ha álláspontjuk különböző.

Van-e tehát most az Alaptörvénynek identitása? Van. Ez nem ugyanaz, mint ami négy évvel ezelőtt volt, de ez nem is probléma. Ha ugyanaz lenne, az azt jelentené, hogy az Alaptörvény nem reagál a környezeti hatásokra – holott a környezeti ingerekre adott válaszreakció az életnek a jele. Az Alaptörvény identitása folyamatosan változik, ez pedig a fejlődési készséget és képességet mutatja, amely tulajdonságokra minden alkotmánynak szüksége van.